

ЗА НАУЧНАТА КАРТИНА НА СИГУРНОСТТА В СВЕТА КАТО ИНСТРУМЕНТ НА ПОЛИТИКАТА ЗА МИР И СТАБИЛНОСТ

Проф. д-р Петър Христов

Предназначението на външната политика на всяка държава е да оказва такова въздействие върху международните отношения, че те да бъдат максимално благоприятната външна среда за постигане на просперитет и благополучие. В Конституцията на Република България (чл. 24, ал. 2) е записано, че основни цели на външната политика са националната сигурност и независимостта на страната, благоденствието и основните права и свободи на българските граждани, както и съдействието за установяване на справедлив международен ред. В изпълнение на своята външнополитическа функция държавата изработва стратегии, набелязва мерки, сключва споразумения, създава институти (закони и държавни органи) и участва в дейността на международните организации.

Естеството на решенията в областта на външната политика, които могат да имат съдбоносен характер за страната, налага да се вземат на най-високото равнище в системата на държавната власт. В Конституцията на Република България много точно и изчерпателно са определени правомощията на Народното събрание, на президента и на министър-председателя. Важността им е причина част от тях да попаднат в кръга на т.нар. споделени правомощия, които изискват препотвърждаване на решението на един орган от друг орган на централната власт.

За реализацията на целите на външната политика най-общо се използват два подхода – убеждаване и принуждаване. Основни средства за убеждаване са дипломатията и различните видове стимулиране – икономическо, финансово, териториално и т.н. В списъка на средствата за оказване на принуда влизат икономическите санкции, бойкотът, налагането на ембарго, използване на сила и заплаха за използване на военна сила. Провеждането на успешна външна политика на основата на убеждаването се основава на добро познаване на чуждите потребности и възможностите за тяхното удовлетворяване. Затова най-ефективното средство за постигане на външнополитическите цели са преговорите. Те са средството, което позволява да се намира пресечната точка на интересите на страните. Постигане

гането на баланс в отношенията е предпоставка за постигане на взаимноизгодно решение и приемливи за страните компромиси.

Обекти на външнополитическо въздействие са субектите на международните отношения – други държави, международни организации, националосвободителни движения, непризнати или квазидържавни образувания и др. Всички те са извън пространството, над което се разпростира държавният суверенитет. От гледна точка на това обстоятелство външната политика не може да се разглежда като пълноценен управленски процес, тъй като оказването на целенасочено въздействие в нейните рамки не подлежи на формален контрол. Така стоят нещата и по отношение на евентуалните несъответствия на последиците от оказаното въздействие спрямо планираните резултати – те не подлежат на оперативно отстраняване.

За компенсиране на този дефицит на външната политика в системата на международните отношения е изграден механизъм, който съчетава правните средства и способности с възможностите на други регулатори на поведението на хората и обществените отношения, каквито са институциите и общественото мнение. В условията на информационното общество те придобиват глобални измерения и „работят“ без да се съобразяват с границите и суверенитета на държавите.

В основата на този механизъм са принципите на международното право. В своята съвкупност те се явяват най-важният правен институт на външната политика. В Конституцията (чл. 24, ал. 1) е постановено, че външната политика на Република България следва да се осъществява в съответствие именно с принципите на международното право.

Те са формулирани в чл. 2 на Устава на ООН, където е записано, че за постигане на своите цели Организацията и нейните членове ще действат съгласно принципите на:

- суверенно равенство,
- добросъвестно изпълнение на поетите задължения,
- уреждане на международните спорове с мирни средства,
- въздържане от употреба на сила, заплаха със сила или по какъвто и да е друг начин,
- въздържане от оказване на помощ на държава, против която ООН приема действие от превантивен или принудителен характер,
- ненамеса във вътрешните работи с изключения на действия в случай на заплахи срещу мира, нарушения на мира и актове на агресия.

На съвкупността от тези принципи е отредена ролята на главен системообразуващ фактор на международно право. Член 103 от Устава на ООН гласи, че задълженията, произтичащи от тях, имат предимство при евентуално противоречие със задължения, които следват от което и да е друго международно съглашение. За практиката на външната политика това означава, че в своята взаимосвързаност основните принципи се явяват методологична база на развитието, тълкуване и прилагане на международното право.

В социологията под *институционализация* се разбира процесът на внедряване на разбирането на някаква идея във вид на вяра, обичай, традиция, норма, социална роля или начин на поведение в рамките на организацията, социалната

система или обществото като цяло. След като бъде институционализирана, конкретната идея придобива автономност, не може да бъде променена дори от своите автори, а хората, които я възприемат доброволно, започват да се съобразяват с нея като с властническо разпореждане. Институциите се легитимират и закрепват организационно чрез два вида институти – едните са правни институти¹, а другите – организации, като Църквата, Пъгуошкото движение, Римския клуб и др.).

Грубото или системно нарушаване нормите от страна на институции, закрепени в правни институти, освен правни последици поражда и негативни емоции у хората, а те формират съответното обществено мнение, което не може да бъде пренебрегвано от политиците. По този начин политическият натиск на общественото мнение върху субектите на международните отношения компенсира санкционната неефективност на международното право.

Актуалната картина на сигурността в света, очертана от събитията, които предшестваха мащабните военни действия в Украйна, както и разнопосочната реакция на международната общност на ожесточаващия се сблъсък, който ежедневно отнема живота на стотици човешки същества, еднозначно свидетелства за неефективността на системата за международна сигурност. Световното обществено мнение е разединено и очевидната причина е, че представянето и обяснението на случващото се от журналисти, политолози и политици, които обслужват различни икономически и политически интереси, става все по-непригодна за решаването на съдбовни общочовешки проблеми.

Съвсем различна е картината на сигурността, която ни представят хората на науката. Името и образът на Алберт Айнщайн, както и формулата $E = mc^2$, без която не би било възможно създаването на атомната бомба, са общоизвестни. След бомбардировките на Хирошима и Нагасаки убеденият пацифист Айнщайн се е чувствал морално задължен да открие и формулата за спасението на света от надвисналия ядрен апокалипсис. Решението на този проблем великият физик търси не в точните науки, а в сферата на отношенията между хората. Словесното изражение на това, което Айнщайн в крайна сметка предлага, е пределно ясно:

- войната е „зло, достойно за презрение“, което не би имало място в съвременния свят, „ако здравият разум на нациите не беше покварен от комерсиални и политически интереси, прокарвани в обществото чрез училищата и пресата“;
- тази поквара „принуждава хората да се готвят за война и да набавят най-мерзките средства“, за да не изостанат в общото състезание за въоръжаване.
- самата надпревара във въоръжаването неизбежно води към война, която при наличието на ядрено оръжие гарантира взаимното унищожаване.
- решението е – народите с общи усилия да изключат войната като средство на външната политика и да започнат „да решават конфликтите си по мирен начин, на правна основа“².

¹ Съвкупност от правни принципи или норми, чието предназначение е да регулират обществените отношения в обособена сфера на обществения живот, например правото на международна сигурност.

² Айнщайн, А. Как виждам света. София: Сиела, 2018.

Но колкото обикновените хора знаят, че с уравнението $E = mc^2$ може да се изчисли енергията, заключена в масата на всеки материален обект, защото масата и енергията са едно и също нещо, толкова осъзнават и факта, че от войната печели само тесен кръг от хора, свързани с военнопromишления комплекс, а страдат всички останали. Оказва се, че това, което е очевидно за научното мислене, е неразбираемо за обикновения човек. Възниква въпросът – каква е причината? Отговорът е, че науката отразява и обяснява реалния свят единствено чрез обективното знание. Това означава, че научно е само това, което се възприема, повече или по-малко, еднакво от всички, защото е очевидно или е доказано по неопровержим начин.

В този смисъл резултатите от научната дейност са принудителни, защото всеки, желаещ да ги провери, неизбежно ще стигне до същите резултати. Разбирателство на научна основа се характеризира с яснота и конкретност на езика и съгласие, закрепено с аргументи от опита. Твърденията, че „Байдън е роден през 1942 г., а Путин през 1952 г.“, се отнасят към науката. Докато твърденията, че „Байдън е склеротик, страдащ от прогресираща деменция, а Путин – кръвожаден тиранин“, които в различни интерпретации битуват в световното обществено мнение, са произволни съждения, които нямат отношение към науката, а зависят от субективната оценка.

От тази гледна точка минималното изискване, което може да се предяви към субектите на външната политика, е същото като към хората на науката – резултатите от тяхната дейност не трябва да водят към противоречия, а да са насочени към тяхното разрешаване. Политиците би трябвало да знаят, че към всеки друг вид мисловна човешка дейност, например философията или поезията, това изискване е неуместно. Мъдростта и словесната изящност, в качеството им на средства за отразяване и обяснение на действителността, могат да бъдат дълбоко съдържателни и да са изиграли важна цивилизационна роля, но не е възможно към тях да се предявят изискванията на формалната логика.

Религията също отразява и обяснява заобикалящата реалност, но чрез вярата. Твърдението „Светият дух е от отца“ не притежава обективна определеност и затова оставя възможност за произволни тълкувания – например към него може да се прибави „и от сина“. Тази произволна „добавка“ обаче е формален повод за криза в международните отношения, причинена от политическия разкол в християнската църква на католическа и на православна.

Днес сме свидетели как аналогично произволно тълкуване на основните принципи на международното право доведе до войната в Украйна. Въпросът за потенциалните опасности за световния мир, и особено за националната сигурност на малките държави, които се крият зад произволното боравене с международното право, неколкократно се поставя от безспорния авторитет в тази област Емил Константинов.³ Става дума за това, че един от основните принципи на международното право – за равнопоставяне и самоопределение на народите обаче е записан в чл. 1, където са изложени целите на ООН, а не в чл. 2, в който са из-

³ **Константинов, Е.** Право на самоопределение и сигурност. В Сб. „Правото на сигурност“, с. 15 – 27, Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“, Серия „Юридически науки и обществена сигурност“, 2017, кн. 33.

броени останалите основни принципи. Такова „извеждане пред скоби“, с което се подчертава особената важност на конкретния принцип, създава възможност при тълкуване да му се дава приоритет пред останалите основни принципи.

Вероятността това да се случи се засилва от решения на Общото събрание на ООН, в които се дава право на всеки народ или на част от него да се самоопредели по начин, който той счита за подходящ, включително и да създаде своя независима държава.⁴ В Декларацията за основните принципи на международното право на Общото събрание на ООН от 1970 г. е записано, че „всяка държава е длъжна да се въздържа от каквито и да е насилствени действия, лишавачи народите от тяхното право на самоопределение, свобода и независимост“⁵. Изрично се постановява, че „създаването на суверенна и независима държава, свободното присъединяване към независима държава или обединяването с нея, или установяването на какъвто и да е друг политически статус, свободно определен от народа, е форма за осъществяване от този народ на правото на самоопределение“⁶. За да реализира това свое право, е необходимо народът да оформи своята воля чрез създавани върху определена територия на свои органи за управление. Ако подобна възможност не съществува, народът има право с борба, включително и въоръжена, да реализира това свое право. При това държавата, която потиска това право, се определя от международното право като агресор.⁷

Напълно издържано в този дух е Решението на Международния съд на ООН в Хага от 17 февруари 2008 г. за признаване правомерността на декларацията за обявяване независимостта на Косово от Сърбия. На него многократно са се позовавали палестинци, кюрди, баски и множество страни и народи, замесени в международни спорове и конфликти на териториите на бившия Съветски съюз, бивша Югославия, Еритрея, Южен Судан и други. Към тях, по повод на проslовутата „специална военна операция“, провеждана на територията на Украйна, се присъедини и Русия. Според Радио „Свобода“, финансирано от Държавния департамент на САЩ, Владимир Путин при срещата си с Антониу Гутереш – генерален секретар на ООН, е заявил, че Донецката народна република и Луганската народна република имат същото право да обявят своя суверенитет без разрешение от украинското правителство, както навремето Косово – без съгласие на сръбското правителство.

По този повод президентът на Сърбия Александър Вучич на 6 май 2022 г. излиза със специално обръщение към нацията, според което „заради реакцията

⁴ **Константинов, Е.** Право на самоопределение и сигурност. В Сб. „Правото на сигурност“, с. 15 – 27, Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“, Серия „Юридически науки и обществена сигурност“, 2017, кн. 33; Международното право и забраната за употреба на сила, В Сб.: Социологията на правото и съвременните насоки в развитието на правното познание. Институт за държавата и правото. София: БАН; изд. „СНОУМОД“, 2020, с. 198 – 223.

⁵ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций, Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 год. (<https://ru.wikipedia.org/wiki/>)

⁶ Пак там.

⁷ Пак там.

на западния свят по повод аргументацията на Владимир Путин, позициите на Сърбия по въпроса значително са се влошили⁸.

Ескалацията на количеството и на размера на военните конфликти, предизвикани от желанието на различни народи да се възползват от правото на самоопределение, и особено мащабните военни действия в Украйна, извеждат на преден план въпроса за правомерността на употребата на сила. Става дума за проблем, който заема централно място в системата на международните отношения, но не е намерил приемливо международно правно решение за всички страни. Причините са различни – едната, която в сегашната ситуация излиза на преден план, е, че сред основните играчи, наред с държавите и овластените от тях международни организации, сериозно място в международната система заемат и общностите, които се борят за създаване на своя собствена държава.

Друга причина е, че мерките за прилагане на сила от невоенен характер постоянно демонстрират своята несъстоятелност – тоталната изолация на Северна Корея не е пречка за развитие на нейната ракетно-ядрена програма, а икономическите санкции, налагани в продължение на години от Европейския съюз срещу Русия, доведоха до противоположен на очаквания ефект – намаляване на зависимостта на руската индустрия от западни доставчици и укрепване на курса на рублията спрямо еврото и долара.

На трето място – новите технологии, и преди всичко дигитализацията, изцяло промениха характера на терористичните и военните заплахи. Те вече са твърде различни от организацията на престъпната дейност и способите за воденето на война от епохата на Студената война, докато системите за противодействие и отбрана са от годините след края на Втората световна война.

В тази обстановка основният принцип за забрана (въздържане) от употреба на сила и заплаха за употребата на сила започва да повтаря съдбата на принципа за правото на самоопределение – вместо гарант да се превръща в потенциална заплаха за сигурността и световния мир. Механизмът на тази трансформация е аналогичен – Съединените щати аргументират необходимостта от промени в международноправната уредба на употребата на сила и си присвояват правото за превантивен и изпреварващ удар, като го включват в Стратегията за национална сигурност от 2002 г. Русия не се посвени чрез започналата на 24 февруари 2022 г. Специалната военна операция за демилитаризация и денацификация на Украйна на практика да се възползва от него.

По този начин ясно се очертава нагласата на най-големите и най-мощни във военно отношение държави – при преследване на своите интереси да залагат все повече на правото на силата. За малките държави, каквато е България, единствената възможност е да се опре на силата на международното право, като в максимална степен отчита рисковете, които се крият в него, и неотклонно спазва поетите международноправни задължения. С особена сила това положение се отнася до членството на България в Европейския съюз и НАТО. При всички случаи на сегашния етап то е без алтернатива, но не е безпроблемно. Безпрецедентният натиск, който тези две организации оказват върху нашата страна по повод

⁸ Второй фронт России. Как „проседает“ влияние Кремля на Балканах. Радио Свобода (15 мая 2022), <https://ru.wikipedia.org/wiki>

на наложеното вето върху започване на преговорния процес за присъединяване на Република Северна Македония към Европейския съюз, свидетелства за дефицит на „комуникационна рационалност“, необходима за достигане на разбиране и съгласие по ясно формулирани цели. Диалогът не само между противостоящите страни, но и между съюзниците спомага по-доброто осъзнаване на взаимните права и моралните задължения, продуцира солидарност, която има вътрешна връзка със справедливостта. Очевидно е, че постигането на подобни резултати е изключително трудно, без да бъде постигнато разбирателство на научна основа, без характерните за него яснота и конкретност на езика и съгласие, закрепено с аргументи от опита.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций, Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 год. (<https://ru.wikipedia.org/wiki/>)
2. **Айнщайн, А.** Как виждам света. София: Сиела, 2018.
3. **Константинов, Е.** Право на самоопределение и сигурност. В Сб. „Правото на сигурност“, с. 15 – 27. Научен алманах на ВСУ „Черноризец Храбър“, Серия „Юридически науки и обществена сигурност“, 2017, кн. 33.
4. **Константинов, Е.** Международното право и забраната за употреба на сила, В Сб. Социологията на правото и съвременните насоки в развитието на правното познание. София: Институт за държавата и правото – БАН, изд. „СНОУМОД“, 2020, с.198 – 223.
5. Второй фронт России. Как „проседает“ влияние Кремля на Балканах, Радио Свобода (15 мая 2022), <https://ru.wikipedia.org/wiki>

*Проф. д-р Петър Христов,
ректор на ВСУ „Черноризец Храбър“*

*Prof. Petar Hristov, PhD
Rector of Varna Free University
rector_vfu@vfu.bg*

**ЗА НАУЧНАТА КАРТИНА НА СИГУРНОСТТА В СВЕТА
КАТО ИНСТРУМЕНТ НА ПОЛИТИКАТА ЗА МИР
И СТАБИЛНОСТ**

Проф. д-р Петър Христов

Резюме: В механизма за реализация на целите на външната политика, свързани със защитата на националната и международна сигурност, важна роля играе функционалната система, която включва основните принципи на международното право и такива регулатори на обществените отношения, каквито са институциите и общественото мнение. При замяната на научния подход с произволно тълкуване на принципите за самоопределение на народите и въздържането от употреба на сила, тази система може да се превърне в източник на опасности за световния мир и националната сигурност на малките държави.

Ключови думи: национална сигурност, международна сигурност, външна политика.

**FOR THE SCIENTIFIC PICTURE OF SECURITY IN THE WORLD
AS A POLICY INSTRUMENT FOR PEACE AND STABILITY**

Prof. Petar Hristov, PhD

Summary: In the mechanism for the realisation of foreign policy objectives related to the protection of national and international security, an important role plays the functional system that includes the basic principles of international law and such regulations of public relations as institutions and public opinion. This system, in replacing the scientific approach with a random interpretation of the principles of peoples' self-determination and restraint, can become a source of danger to world peace and the national security of the small states.

Keywords: national security, international security, foreign policy.